

Лекція 1

АРХІТЕКТУРА, ПРИЗНАЧЕННЯ І ФУНКЦІЇ ОПЕРАЦІЙНИХ СИСТЕМ

1.1 Функції, класифікації і складові ОС

Операційна система (ОС) – це програма, що керує роботою інших програм, як прикладних, так і системних, і є інтерфейсом між програмами і апаратним забезпеченням комп'ютера. Тому, можемо стверджувати, що найголовнішими функціями, які виконує операційна система є:

Інтерфейс між користувачем і комп'ютером.

Керування ресурсами.

Також виділяють і інші функції операційних систем.

ФУНКЦІЇ ОС

ОСНОВНІ

Виконання на вимогу програм користувача тих елементарних (низькорівневих) дій, які є спільними для більшості програмного забезпечення і часто зустрічаються майже у всіх програмах (введення та виведення даних, запуск і зупинка інших програм, виділення та вивільнення додаткової пам'яті тощо).
Стандартизований доступ до периферійних пристроїв (пристроїв вводу-виводу).
Завантаження програм в оперативну пам'ять і їх виконання.
Керування оперативною пам'яттю (розподіл між процесами, організація віртуальної пам'яті).
Керування доступом до даних енергонезалежних носіїв (жорсткий диск, оптичні диски, тощо), організованим у тій чи іншій файлової системі.
Забезпечення користувацького інтерфейсу.

ДОДАТКОВІ

Паралельне або псевдопаралельне виконання задач (багатозадачність).
Розподіл ресурсів обчислювальної системи між процесами.
Організація надійних обчислень, що полягає у розмежуванні доступу до ресурсів. Тобто унеможливлення впливу процесу на перебіг інших процесів та на сам ресурс.
Взаємодія між процесами: обмін даними, синхронізація.
Захист самої системи, а також користувацьких даних і програм від дій користувача або програм.
Багатокористувацький режим роботи та розділення прав доступу (автентифікація, авторизація).

¹ При підготовці даного розділу були використані літературні джерела [1–4], [9–11], [12], [15], [17], [21], [23] та ін.

Пересічним користувачем комп'ютерна система сприймається, як набір додатків (прикладних програм) і його не цікавлять подробиці апаратного забезпечення комп'ютерної системи. Додатки створюють програмісти на одній мов програмування і для спрощення програмування функцій управління комп'ютером розроблено цілий набір системних програм (деякі з них називаються утилітами), які реалізують часто використовувані функції (роботу файлами, управління пристроями введення/виведення і т. д.). Програмісти використовують ці засоби при розробці власних програм. Зрозуміло, що найбільш важливою частиною системних програм є ОС, що безпосередньо взаємодіє з апаратурою. Отже, маємо сприймати ОС як посередника, що забезпечує і спрощує користувачеві (програмісту), а також програмним додаткам доступ до різних служб, зменшує залежність від конкретної реалізації апаратного забезпечення. Також ОС управляє ресурсами, розподіляючи їх між програмами, або у часі (розподіл доступу до процесора, принтеру), або в просторі (використання оперативної пам'яті, дискового простору).

На рисунку 1.1 подана ієрархічна структура програмного забезпечення.

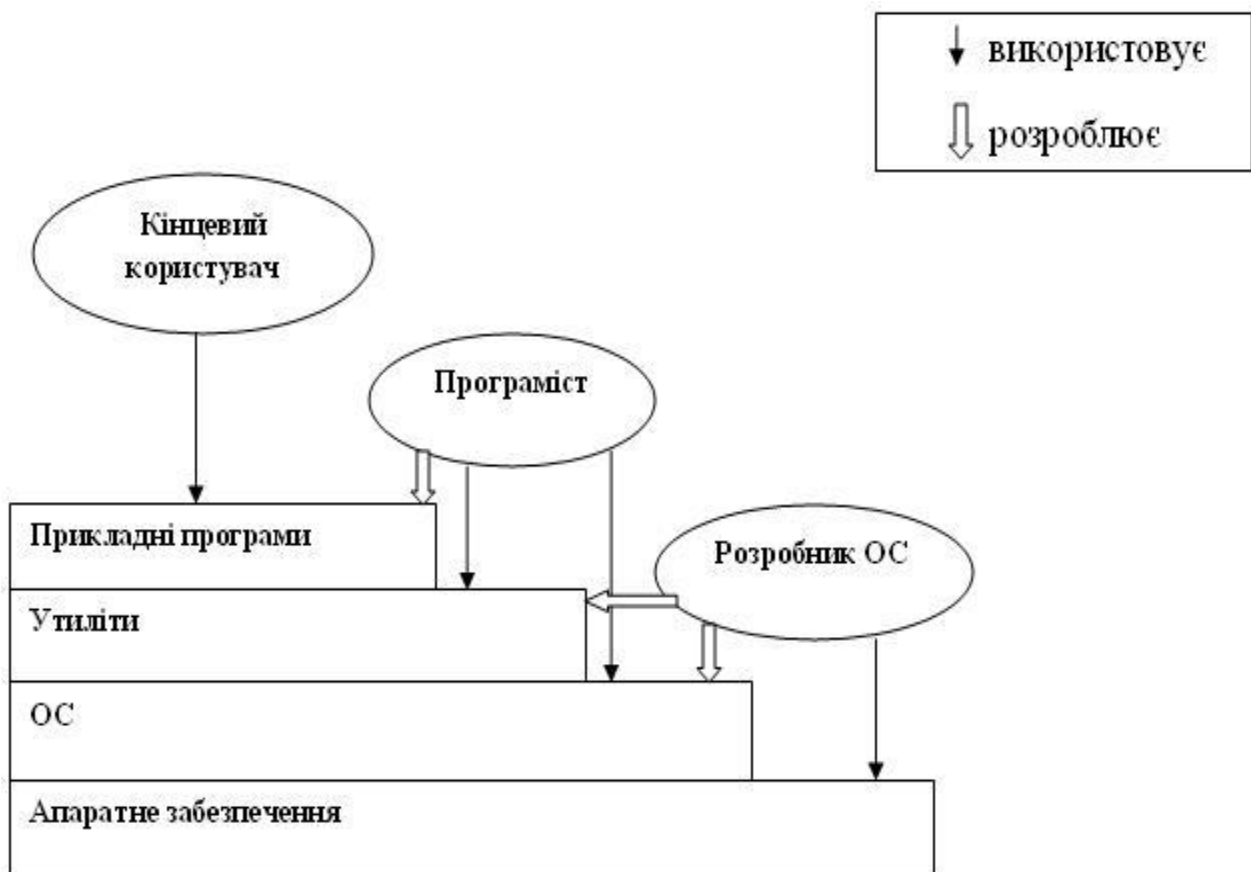

Рисунок 1.1 – Ієрархічна структура програмного забезпечення

На рисунку 1.2 подано більш докладну схему ієрархічної структури програмно-апаратного забезпечення комп'ютера.

Самий нижній рівень містить різні пристрої комп'ютера, що складаються мікросхем, провідників, джерел живлення і т.п. Цей рівень можна розділити на підрівні, наприклад контролери пристроїв, а потім самі пристрої. Можливий розподіл і на більше число рівнів.

Вище розташований мікроархітектурний рівень, на якому фізичні пристрої розглядаються як окремі функціональні одиниці.

На мікроархітектурному рівні знаходяться внутрішні реєстри центрального процесора (їх може бути декілька) і арифметико-логічні пристрої (АЛП) з засобами управління ними. На цьому рівні реалізується виконання машинних команд. У процесі виконання команд використовуються реєстри процесора і пристроїв, а також інші можливості апаратури.

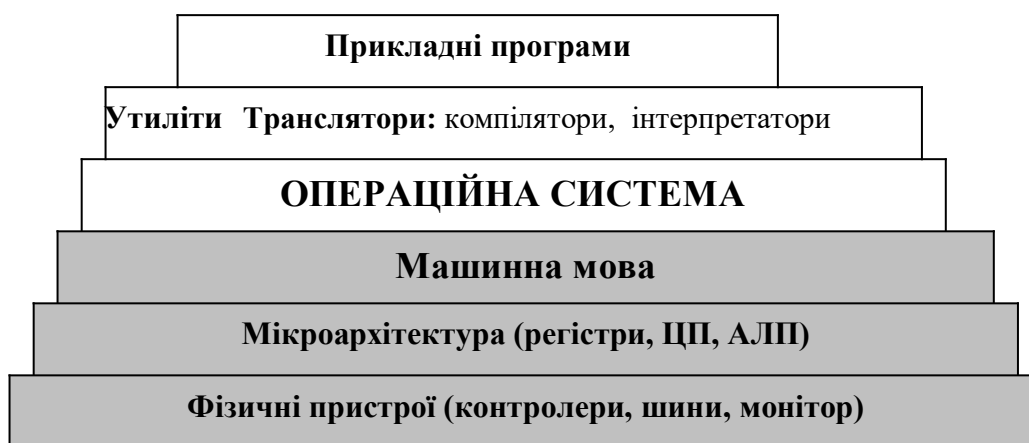

Рисунок 1.2 – Ієрархічна структура програмно-апаратних засобів комп'ютера:

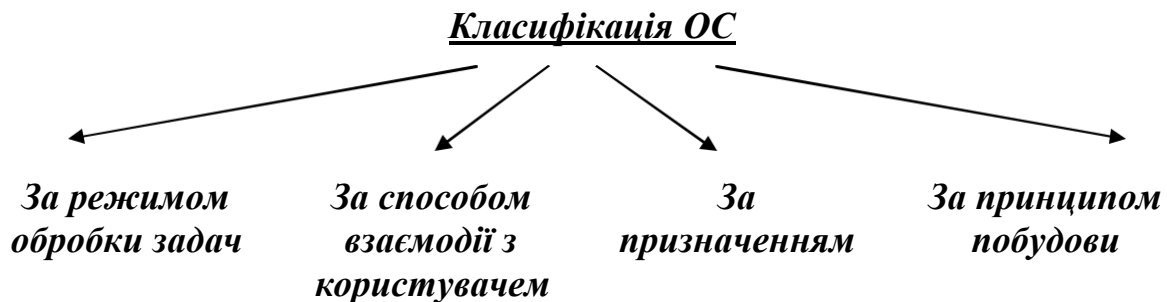
- - рівні доступні для розробників ОС;
- - рівні доступні для користувача і програміста.

Команди, видимі для працюючого на асемблері програміста, формують рівень ISA (Instruction Set Architecture – архітектура системи команд), так звана машинна мова.

Операційна система призначена для того, щоб приховати всі ці складності. Таким чином, операційна система – це набір програм, які контролюють роботу прикладних програм і системних додатків, і виконує роль інтерфейсу між користувачами, програмістами, прикладними програмами, системними додатками і апаратним забезпеченням комп'ютера.

Сервіси, що надають типові операційні системи:

- Розробка програм.
- Виконання програм.
- Доступ до пристроїв введення-виведення.
- Доступ до файлів.
- Розподіл ресурсів.
- Визначення і обробка помилок.
- Облік використання ресурсів.
- Засоби комунікації.
- Захист даних і адміністрування.

За режимом обробки задач.

- Однопрограмні (наприклад, MS-DOS).
- Мультипрограмні (більшість сучасних ОС).

За способом взаємодії з користувачем.

- Діалогові ОС.
- Системи пакетної обробки.

За призначенням.

ОС мейнфреймів (орієнтовані на одночасну обробку великої кількості завдань, що потребують багато операцій введення/виведення; можуть виконувати три види обслуговування (часто – всі разом): пакетну обробку, обробку транзакцій і роботу в режимі поділу часу. Приклад: OS/390, що створена на основі OS/360).

Серверні ОС (UNIX, Windows 2000, Linux).

Мережеві ОС (при роботі з такою ОС користувачі знають про існування в мережі безлічі ЕОМ, можуть реєструватися на віддалених

комп'ютерах і копіювати файли з однієї ЕОМ на іншу. Кожен комп'ютер при цьому працює під управлінням локальної ОС і має свого власного локального користувача (користувачів)).

Розподілені ОС (розподілені ОС повинні мати в своєму складі спеціальні програми для оптимізації розпаралелювання задач. Приклади розподілених ОС: Mach, Chorus, Sprite).

ОС для персональних комп'ютерів (Windows, Mac OS, Linux).

ОС реального часу (обробляє завдання, що надходять протягом заданих інтервалів часу, які не можна перевищувати; використовуються для керування технологічними процесами і лабораторними експериментами, в роботах систем управління повітряним рухом, в телекомунікаціях).

Вбудовані ОС (для забезпечення роботи мікрокомп'ютерів, вбудованих в різні побутові пристрої, мають такі ж характеристики, що і ОС реального часу, повинні займати невелике місце в пам'яті з урахуванням обмеження по обчислювальній потужності мікрокомп'ютерів. Приклади вбудованих ОС: PalmOS, Windows CE.

За принципом побудови.

Макроядерні (Монолітні).

Мікроядерні.

Ієрархічні.

1.2 Структура операційних систем

Для більш докладного роз'яснення класифікації ОС за принципом побудови з'ясуємо з чого складається операційна система.

До складу операційної системи входять:

ядро операційної системи, що забезпечує розподіл та управління ресурсами обчислювальної системи;

базовий набір прикладного програмного забезпечення;

системні бібліотеки та програми обслуговування.

Ядро операційної системи — це набір функцій, структур даних та окремих програмних модулів, які завантажуються в пам'ять комп'ютера при завантаженні операційної системи та забезпечують три типи системних сервісів:

- управління вводом-виводом інформації (підсистема введення/виведення ОС);
- управління оперативною пам'яттю (підсистема управління оперативною пам'яттю ОС);
- управління процесами (підсистема управління процесами ОС).

Типова ОС складається з таких компонентів:

- керування процесами;
- керування пам'яттю;
- підсистема вводу - виводу;
- файлова система;
- підтримка мережі;
- користувацький інтерфейс.

Структура ОС визначає, як пов'язані між собою її компоненти.

Монолітна структура (структура макроядра). Всі програми ОС монолітної структури зібрані в один модуль. Така ОС являє собою набір процедур, кожна з яких при необхідності може викликати інші процедури, так як в монолітній ОС всі процедури відтрансльовані і скомпоновані в єдиний виконуваний файл. У порівнянні з іншими структурами, монолітну ОС важко розробляти, відлагоджувати, розширювати, і як наслідок у неї низька надійність, але більш висока швидкодія. Приклади таких ОС: MS-DOS, ранній Unix.

Ієрархічна структура (багат шарове ядро). Основні принципи побудови ОС ієрархічної структури:

- кожний рівень контролює свій ряд структур даних і надає функції доступу до них;
- кожний рівень нічого «не знає» про структуру рівнів, що знаходяться нижче, доступ до сервісів, яких відбувається через певний інтерфейс;
- кожний рівень нічого «не знає» про існування рівнів, що знаходяться вище.

Переваги ієрархічної ОС: модульність, простота відладки і підтримки, можливість заміни або модифікації окремого шару.

Структура мікроядра. В такій ОС ядро виконує невелику кількість самих важливих функцій: робота з адресним простором, міжпроцесна взаємодія, основне планування. Інші функції ОС виконуються процесами або серверами. Ці процеси запускаються в режимі користувача, а мікроядро працює ними таким же чином, як і з іншими додатками. При цьому спрощується розробка ОС, підвищується її гнучкість, але разом з тим відбувається зменшення швидкодії обчислювальних процесів.